

ВІДОБРАЖЕННЯ МІСІОНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПРОТЕСТАНТСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ У ЗВІТНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ (1900-1917 рр.)

Плевако К. В.

Аспірантка, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31052020/7086

ARTICLE INFO

Received: 30 March 2020

Accepted: 22 May 2020

Published: 31 May 2020

KEYWORDS

missionary activity,
missionary,
historical sources,
Protestant movement,
Protestantism.

ABSTRACT

The research was conducted in order to highlight the sources of missionary activity on the Protestant movement in the Ukrainian lands and to establish the information potential of the analyzed documents.

The methodological basis is based on the principle of historicism and objectivity. Research methods used: heuristic, method of analysis and synthesis, in particular, thematic and structural types of content analysis, methods of source analysis.

The peculiarities of informative saturation of documents, as well as the nature of their informative orientation are determined. Problems of the history of the Protestant movement have been identified in reports, published articles of Orthodox missionaries. An objective assessment of the role of missionary societies in the religious, administrative and educational areas of their activities.

According to the results of the research, the prospects of further scientific research of the history of Protestantism in the Ukrainian lands by introducing new sources into scientific circulation are outlined. In the course of the research, missionary periodicals were analyzed, and the influence of missionary journalism on the Protestant movement was revealed.

Citation: K. V. Plevako. (2020) Image of the Missionary Activity Regarding the Protestant Movement in Ukraine in Reporting Documents (1900-1917). *World Science*. 5(57), Vol.3. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31052020/7086

Copyright: © 2020 K. V. Plevako. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Розвиток історичної науки доводить, що дослідження джерел та їх залучення до наукового обігу є одним із найперспективніших напрямів сучасного джерелознавства.

Сферу місіонерської діяльності слід розуміти у широкому сенсі, оскільки вона глибоко проникала в усі аспекти суспільного та особистого життя людини протестантського віросповідання. В умовах наростання соціального напруження 1905-1907 рр., і післяреволюційних років, перед церквою поставало завдання реанімувати та заново завоювати авторитет духовного наставника. Протестантизм у роки політичної лібералізації набув масовості, що обумовило посилення місіонерської діяльності. Для російського уряду протестантські громади несли загрозу, оскільки їх релігійна ідеологія виходила за рамки ортодоксального православ'я, і несли в собі зерно соціального й духовного протесту.

Актуальність дослідження зумовлена введенням до наукового обороту нових джерел і їх систематизація, що сприятиме розширенню джерельної бази досліджень протестантського руху в українських землях у 1900-1917 рр.

Протестантський рух в Україні мав певні особливості, які дозволяють науковцям дослідити усі аспекти його діяльності: у всеукраїнському, всеросійському та регіональному

вимірах. Аналіз історіографії проблеми дозволяє констатувати, дослідники звертають увагу на надання глибоко-вивченої характеристики протестантського руху, становищі та діяльності протестантських осередків, політико-правових аспектах взаємовідносин із царським урядом та російською православною церквою. Серед радянських істориків відзначимо працю авторського колективу «Російське православ'я: віхи історії» за редакцією О. Клібанова, яка містить окрему проблемно-тематичну главу «Місіонерська діяльність церкви (друга половина XIX ст. – 1917 р.)» [1]. Сучасна українська історіографія представлена розвідками, які розкривають становище й діяльність протестантських громад у межах тогочасних губерній Російської імперії. Серед них слід відзначити праці В. Любашенко [2], І. Опрі [3] та Р. Сітарчука [4]. Усі публікації мають епізодичний та узагальнюючий характер місіонерської діяльності. Саме тому вбачаємо наукову необхідність у доповненні та систематизації джерел, які розкривають місіонерську діяльність щодо протестантського руху в українських землях.

Об'єктивний і неупереджений розгляд аспектів місіонерської діяльності православної церкви, можливий лише на підставі залучення широкого кола історичних джерел.

Мета джерелознавчої розвідки передбачає аналіз матеріалів з розкриття місіонерської діяльності православної церкви щодо протестантського руху в українських землях і з'ясування інформаційного потенціалу документів.

Основний виклад. Джерела з місіонерської діяльності за ідеологічною спрямованістю є однобічними. Розкриття їх змісту має інформативний потенціал щодо заходів російської влади та православних діячів з приводу укріплення авторитету серед православних вірян і повернення протестантів до православної віри.

Аналіз документів надає можливість виявити найбільш істотні ідеї, які панували у середовищі місіонерів і, відповідно, засади політики царського уряду щодо протестантів: 1) необхідність надання статистичних даних із вказівкою чисельності протестантів у благочинних округах; 2) проведення роз'яснювальних бесід із протестантами щодо їх вірування; 3) виявлення основоположних засад протестантських вчень.

Значна кількість документів, що ілюструють аспекти проведення місіонерської діяльності зберігаються у Ф. 127 «Київська духовна консисторія» Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України) та Ф. 40 «Харківська духовна консисторія» (1749-1918 рр.) Державного архіву Харківської області, м. Харків (ДАХО).

За інформативною спрямованістю джерела з місіонерської діяльності слід поділити на три групи.

Першу тематичну групу складають місіонерські доповіді та рапорти, які надсилалися до Київської та Харківської духовних консисторій. Матеріали цієї групи характеризуються внутрішньою місією православних священників, які надсилали дані до консисторії щодо розповсюдження протестантів на території Київської та Харківської єпархії. Звіти та рапорти надавали керівникам місіонерських товариств і органам влади статистичні відомості щодо протестантів. Невтішні результати спрямовували заходи щодо їх виправлення. Зазначимо, що революційні події 1905-1907 рр. і царські маніфести про свободу совісті обумовили низьку результативність місіонерської роботи.

Окремі рапорти благочинних священників повітів Київської єпархії містять відомості «Про тих, що перейшли з православ'я до ересі та розкол» за кожний рік. Таблиці відомостей подані чисельно щодо кількості чоловіків та жінок та включають такі релігійні вірування: римське, лютеранське, реформаторське віросповідання, поповщинська секта, безпоповщинська, духобори, молокани, скопці та штундисти.

Проаналізовані матеріали, що зберігаються у ф. 127 ЦДІАК України дають змогу здійснити їх розподіл, згідно інформативної насиченості (табл.1)

Таблиця 1. Кількісний розподіл доповідей і рапортів місіонерів, надісланих до Київської консисторії протягом 1904-1913 рр.

Доповіді й рапорти із відомостями вузької інформативної насиченості (містять тільки кількісні дані)	Доповіді й рапорти із відомостями розширеної інформативної насиченості (містять детальний опис)
43	7

Аналіз відомостей дає можливість виявити тенденцію розвитку та утвердження протестантського вчення серед православних вірян у Київській губернії. Певні рапорти не обмежені чисельними даними, є змістовно насиченими, і містять опис життя селян-протестантів та членів їх родин. Варто зазначити, що описи місіонерів мають однобічний та негативний характер висвітлення, однак, дозволяють заповнювати прогалини з історії протестантського руху. Зокрема, у рапорті приходський священник с. Мончин негативно висвітлює життя мешканки села Олена Чернишової, 44 років, яка зі своєю дочкою Ганною 8 років «уклонила від православної віри та прийняла вчення духовних штундистів, і, не дивлячись на неодноразові повідомлення, залишається упорною у своїй омані, и не ходить в приходський храм» [5, арк.15].

Рапорти та доповіді містять найбільш цінну інформацію щодо впливу протестантських громад, тенденції їх поширення та обґрунтування місіонерської справи. Так, в одному із рапортів священник, характеризуючи стан у м. Казатині, зазначає про доцільні методи місії: «...перш за все, і головним чином, старанної і коректної боротьби з ним, під належним керівництвом, місцевих православних мирян (члени місцевого Союзу Російського народу, що утворився в 1908 р.), а по-друге – широким розповсюдженням серед місцевого населення, а почасти й у залізничних поїздах, протисектантських і протикатолицьких брошур і листків (одночасно ведеться боротьба і з католицизмом)» [7, арк.13зв].

Друга група складають відомості, що містять статистичну інформацію щодо змін чисельності тієї чи іншої групи протестантів. Документи цієї групи можна використовувати щодо аналізу групової належності та релігійної свідомості протестантів сільського населення Київської та Харківської єпархії. Зокрема, документи містять данні Бердичівського, Васильківського, Звенигородського, Канівського, Радомишльського, Старобільського, Уманського, Харківського, Черкаського повітів [5], [8], [11]. Слід зазначити, що відомості відрізняються між собою, не містять уніфікованого зразка. Одні відомості обмежуються інформацією про наявність протестантів в окрузі душ чоловічої та жіночої статті, інші – є більш інформативно насиченими, і надають данні протестантів по селах, їх прізвища та данні усіх членів родин, рік переходу до протестантизму або рік народження вже будучи членом протестантської віри. Такі данні містять цікаву інформацію з точки зору дослідження релігійної свідомості мешканців повітів. Оскільки відомості відображують кількісний склад багаточисельних протестантських родини із дітьми, які у несвідомому віці за волею батьків ставали протестантами [8, арк.21-23]. Отже, можна припустити, що місіонерська діяльність характеризується збором детальної інформації щодо протестантів, членів родин та релігійних громад, а також дотриманням принципу статистичного зведення.

Третя група документів окреслює справи, порушені проти протестантів через окремі випадки. Звітна документація цієї групи надають цікавий матеріал для аналізу. Зокрема, щодо доповнення характерних рис місіонерської діяльності, яка стосувалась супроводженням протестанта під час судових справ та жорстким контролем. Наприклад, по завершенню однієї із подібних справ зазначено: «Харківська Єпархіальна Рада з місіонерських справ, розглянувши, в зборах своєму 2-го квітня цього року передання Духовною Консисторією, при відношенні від 30 березня цього року за № 4245, поліцейське дізнання про розбещення в штунду селянки Марії Стрельцової, не знайшов підстави до порушення справи про розбещення і постановив наказати парафіяльному священникові Валківського району мати особливий нагляд за родиною Стрельцових» [6, арк.2-2зв.]. Приводом у порушенні справ слугували дії протестантів, у яких місіонери вбачали загрозу. Так, в одному із звітів священник зазначав: «Теперішній час – штунди, чому всяке слово і дія проти церкви і віри не повинно залишатися часом в порожнечі. Цим робиться тільки для віри підрив, а для інших спокуса. Нам священникам доводиться переносити не тільки подібну лайку, а й лайку материнську і навіть побої. У даний час слова і умовляння подібним людям, так само і іншим злочинцям, не має ніякої сили і значення...» [9, арк.4-4зв.]. Опис у документі надає підстави припустити, що встановлення довіри для місіонерів було важливим елементом їх роботи. Місіонерська діяльність відзначалась вираженістю, а звітна документація повинна була містити детальний опис ситуації серед протестантів та характеристику їх настроїв. Наприклад, в одному із документів Єпархіальна рада з місіонерських справ у Харківській єпархії надає вказівку, що «...діяльність Ради, відповідно до самого призначення його – керувати справою боротьби з розколом-

сектантством, – виражалася в пристрої й забезпеченні місіонерської справи в парафіях єпархії і у вказівці заходів і способів застосування їх в боротьбі з розколом-сектантством. З огляду на це Рада насамперед вимагала від парафіяльних священників сучасних і докладних повідомлень про всіх більш-менш важливих подіях і настроїв у середовищі сектантів і про ставлення до них православних» [10, арк.5 зв.].

Матеріали цієї групи надають також певну інформацію щодо шлюбних відносин, позашлюбне співжиття протестантів і відношення владних органів до цього. За рапортами священників порушувались справи з цього приводу, хоча не зазнавали кримінальної кваліфікації [12].

Таким чином, можна констатувати, що звітна документація місіонерів, що зберігається у історичному архіві України у м. Київ (ЦДІАК України) та Державному архіву Харківської області у м. Харків (ДАХО) свідчать про розгортання цілеспрямованої діяльності щодо контролю, перевірки та боротьби із протестантськими осередками в українських землях. Доповіді, рапорти, відомості надають уявлення про особливості релігійної свідомості українців, допомагають з'ясувати настрої, оцінки та думки протестантів, а також визначити характер взаємодії місіонерів та представників протестантських громад. Разом з тим, зміст документів дозволяє доповнити історичні прогалини у висвітленні аспектів розвитку протестантського руху в українських землях.

Проте, звітна документація місіонерів, незважаючи на свій вагомий інформативний потенціал, є лише частиною джерельної бази дослідження проблеми політики щодо протестантського руху в Україні.

REFERENCES

1. Klibanov. A.I. (Ed). (1989). Russian Orthodoxy: milestones of history. Moscow: publishing political literature.
2. Lyubaschenko V.I. (1998). Protestantism in Ukraine: genesis, structure, place in socio-cultural processes. (Abstract of PhD thesis), Kyiv.
3. Oprya I.Y. (2006). *The stanovische that activity of the piopian protestant communities of the right bank of Ukraine (1900-1917)*. (Abstract of PhD thesis), Kyiv.
4. Sitarchuk R.A (2009). *Seventh-day Adventists in the Ukrainian lands of the Russian Empire: historical and political aspect (second half of the XIX century – 1917)*. (Abstract of PhD thesis), Kyiv.
5. Statements about persons of Orthodox confession, which came into sectarianism and splittism. (1908). CSHAUK (Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv). F. 127. – Op. 1005. – F. 67.
6. The case of seduction of a peasant woman in the village of Vysokopolye of the Valkovsky district by Maria Streltsova. (1902). SAKHR (State Archives of Kharkiv region). F. 40. – Op. 71. – F. 101.
7. The case of the spread in the Kiev diocese of sectarianism and the fight against them. (1911). CSHAUK (Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv). F. 127. – Op. 1005. – F. 117.
8. The case of the spread of sectarianism in the Kyiv province and the fight against them. (1912). CSHAUK (Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv). F. 127. – Op. 1005. – F. 130.
9. The case of a local peasant Berlovsky on the gathering allowed himself to speak disrespectfully of the church and the parish priest. (1902). SAKHR (State Archives of Kharkiv region). F. 40. – Op. 71. – F.166.
10. The case of the delivery of information to the Governor of the Province on the state of schism and sectarianism in the Kharkov diocese. (1904-1905). SAKHR (State Archives of Kharkiv region). F. 40. – Op. 71. – F. 1702.
11. The case of sectarians and shtundists living in the parish. (1906). SAKHR (State Archives of Kharkiv region). F. 40. – Op. 71. – F. 2105.
12. The case of the marriage of the shtundist, the peasant Mitrofan Romanenko, with the shtundist Anna Portolina (1901). SAKHR (State Archives of Kharkiv region). F. 40. – Op. 82. – F. 18.